

Essay i vitenskapsteori

Vestnorsk nettverk – forskerutdanningen

Teologi i en verden uten transcendens. Gianni Vattimos hermeneutiske prosjekt.

Nils Sørbo
Høgskolen i Bergen

2009

Innhold

1. Innledning og problemstilling	side	2.
2. Kirkens tradisjon og teologiens historie		2.
3. Metafysikkens svekkelse		7.
4. Essensen og resten		9.
5. Avsluttende merknader		12.
Litteratur		13.
Noter		14.

1. Innledning og problemstilling

Gianni Vattimo (f. 1936) er filosof og har særlig arbeidet med kulturhistorie fram mot vår egen tid, omtalt som moderniteten og dens avslutning (Robbins 2007: 17). Etter eget utsagn har denne forskningen gitt ham en erkjennelse av kristendommens betydning for europeisk kultur og tenkning: "Det jeg tror man kan si med utgangspunkt i en ikke-metafysisk tenkning er at store deler av den moderne fornufts erobringer – teoretiske som praktiske, inklusive den rasjonelle organisering av samfunnet, liberalismen og demokratiet – har sin rot i den jødisk-kristne tradisjon og at de ikke kan tenkes utenfor denne" (Vattimo 1999: 70-71).

Vattimo er opptatt av forbindelsen mellom kristendommens radikale innhold og kirkens rolle i samfunnet. Som italiener oppdradd i landets katolske tradisjoner har han et engasjert og kritisk forhold til Den katolske kirke. Den befinner seg etter hans mening i en høyst problematisk situasjon, dels på grunn av et historisk byrdefullt etterslep av førmoderne holdninger og standpunkter, dels fordi den tilsynelatende vender seg bort fra dagens mennesker og deres problemer.

Vattimo mener at kirken må ta hensyn til den virkelighetsforståelse som er rådende. Da vil den også forholde seg sitt eget normative grunnlag på en ny måte, og det vil få følger for lære og praksis. Kort sagt trengs en ny teologi og teologisk antropologi. Vattimo har ført sin filosofiske virksomhet i teologisk retning og fulgt opp sin filosofiske analyse med å tolke kristendommens innhold i den forståelseshorisont som han har konstruert.¹ Her skal det gis en utredning og vurdering av hans prosjekt som bidrag til teologisk hermeneutikk. Problemstillingen er: Hvordan framstiller og begrunner Vattimo sin forståelse av samtiden og hva er sentralt i kristendommens innhold når den reflekterer en tilsvarende virkelighetsforståelse?

2. Kirken tradisjon og teologiens historie

Bakgrunnen for Vattimos engasjement er viktige avgjørelser som har ført kirken dit den nå befinner seg.² Siden Opplysningstidens kirke- og kristendomskritikk har den beveget seg i konservativ retning. Samtidig har pavens sentrale maktposisjon blitt styrket. Ved 1. Vatikankonsil (1869-70) seiret den retningen som understreker pavens overhøyhet og lærer at biskopens autoritet er avledet av pavens (papalisme) over de som hevdet at kirkens øverste makt tilhører samtlige biskoper

(episkopalismen). Det var også i forbindelse med dette at dogmet om pavens ufeilbarlighet i lærespørsmål ble proklamert. Pave Pius IX som ledet konsilet hadde allerede i *Syllabus errorum*, det vil si en liste av feil, fordømt panteisme, rasjonalisme, sosialisme og agnostisk filosofi som vranglære. Leo XIII fulgte i 1893 opp med et pavelig rundskriv *Prividētissimū Deū* der det advares mot kritisk historiesyn (se nedenfor). I *Pascendi Dominici gregis*, en ensyklika utferdiget av Pius X i 1907 fordømmes tendenser og synspunkter i "modernismen" som heretiske. Modernismen var en kirkelig bevegelse som søkte å forene den romersk-katolske tro med moderne kulturbevissthet (Hägglund: 363). I 1910 ble den såkalte antimodernist-edden tatt i bruk; kirkens lærere og prester måtte bekjenne seg til kirkens tro og forkaste modernismens vranglære. Fordømmelsen av modernismen ble gjentatt i Pius XII' s bulle *Humani generis* i 1950.

Da Johannes XXIII sammenkalte Det andre vatikankonsil (1962-1965) ønsket han å endre denne utviklingen. Som samlende uttrykk for konsilets mål talte han om "aggiornamento," en oppdatering av kirkens indre liv og ytre struktur for å nå moderne mennesker med kristendommens budskap. Konsilet avviste ikke gamle læresetninger, og fastsatte heller ingen nye. Men det vedtok en rekke dokumenter som tolket tradisjonen på en ny og åpnere måte: kirkens lære, åpenbaringen, liturgi, økumenikk, misjon, lekfolkets oppgaver og forholdet til andre kirkesamfunn og religioner. Det ble mulig å feire messen på folkespråkene. Kirken ble først og fremst forklart som Kristi legeme og som Guds folk. Læren om pavens ufeilbarlighet ble tolket til å gjelde kirkens ufeilbarlighet, forvaltet av paven og biskopene. Disse dokumentene ble i ettertid tatt til inntekt for til dels radikal teologi, blant annet den såkalte frigjøringsteologien som motiverte til bestrebelser for et rettferdig samfunn.

Under Johannes Paul II (1978-2005) og Benedikt XVI (2005 -) har det skjedd en gradvis endring i framstillingen av Det andre vatikankonsil. Vatikan-katolisismen har beveget seg i konservativ retning, og mer foretatt en tilbakestilling enn oppdatering. Frigjøringsteologien har blitt fortrent. Planmessig og systematisk har konservative kandidater blitt utnevnt til biskoper og kardinaler. Paven har avvist å diskutere kontroversielle standpunkt (kirkens organisering, kvinners prestatetjeneste, sølibatet, bruk av prevensjonsmidler o.a.). Dette kan forstås som tegn på at kirken igjen er i utakt med samtiden og det opptar Vattimo. Hans prosjekt kan leses som en form for gjenopptakelse av Det andre vatikankonsils visjoner.

Men han går lengre. Han viser hvorledes kirkens tenkning er fastlåst i et førmoderne virkelighetsbilde. Dette mener han er en trussel for kristendommens videre eksistens. Med sin teori om metafysikkens svekkelse tar han et oppgjør med denne virkelighetsforståelsen (se neste del).

Vattimo tar også for seg en annen, avgjørende faktor, nemlig bibeltolkningen som direkte vedrører kirkens normative grunnlag og derfor har vesentlig betydning for kirkens selvforståelse, handlinger og lære. Dette temaet gjør også Vattimos prosjekt mer interessant i økumenisk perspektiv. Det finnes et globalt og økumenisk teologisk miljø. Katolsk bibeltolkning har opprettholdt en viss selvstendighet og hatt forbindelse med forskningsmiljøer i protestantisk kontekst og i universitetssammenheng. Før jeg går nærmere inn på Vattimos bidrag, vil jeg derfor gi en kort skisse av den moderne bibeltolkingens historie.

Bibeltolkingen står i en forskningstradisjon som lar seg spore tilbake til begynnelsen av moderne tid da kravet om fornuftsmessig nyformulering av kristendommen meldte seg.³ I arbeidet med kristendommens hellige tekster ble den dogmatiske lesningen i betydelig grad forlatt til fordel for historisk-kritisk metode. I denne konteksten ble et rasjonalistisk religionsbegrep gjort gjeldende: Religionens hovedinnhold, som kommer til uttrykk i eksisterende religioner, først og fremst kristendommen, er tidløse sannheter om Gud, mennesket og morallovene. For øvrig betegnet religion subjektive, følelsesorienterte ytringer ut fra naturlige, medfødte anlegg.

Johann Salomo Semler (1725-1791) søkte gjennom tekstkritisk arbeid å sikre en mest opprinnelig originaltekst som grunnlag for oversettelse. Han fastholdt at Skriften formidler Guds åpenbaring, og hevdet at Bibelen forutsetter at mennesker til alle tider tenker fornuftig. Semler formulerte en såkalt akkomodasjonsteori for å forklare Bibelens mangler i forhold til det vitenskapelige verdensbildet: De bibelske forfattere kjente ikke noen annen virkelighet enn den de framstiller. For eksempel reflekterer skapelsesberetningene en folkelig forklaring og formidler forfatternes tro på Gud som skaper. Akkomodasjonsteorien støtter en historisk lesning. Bibelteksten tilpasses oppfatninger som gjelder i fortolkerens samtid, noe som innebærer en avmytologisering av teksten.

Semlers metode ble videreutviklet av Ernst Troeltsch (1865-1923) som anførte tre prinsipper for tolkning av bibelteksten: 1. Kritikk som gjelder tekst og innhold og innebærer en vurdering et saksforholds sannsynlighet (for eksempel underberetninger). 2. Analogi: Dersom det som skal ha skjedd har fellestrekk med

andre historiske begivenheter, er det mer sannsynlig at det virkelig har hendt. 3. Korrelasjon: Alle historiske hendelser står i sammenheng med hverandre. På mange måter har teologien arbeidet videre fra dette utgangspunktet og videreutviklet metoden, blant annet ved formhistorisk, tradisjonshistorisk og redaksjonshistorisk kritikk.

Imidlertid har metoden også blitt kritisert for sine mangler. For eksempel overser den mulig leserperspektiv. Tekstens flertydighet og mulighet til å kommunisere med leseren på ulike nivåer kommer ikke fram. Tekstens mening kan ligge i forutsetninger som er fremmede for historisk-kritisk tilnærming. Allerede Friedrich Schleiermacher (1768-1834) så det som avgjørende for å forstå en tekst at en rettet oppmerksomheten mot forfatterens intensjon og søkte å rekonstruere tekstens mening ved å lese fra en antatt forfatters perspektiv. Han mente at forståelse blir til ved kombinasjon av språklig og grammatisk innsikt og innlevelsesevne. Wilhelm Dilthey (1833-1911) videreførte Schleiermachers teori: En tekst er en livsytring og får sin betydning ved å tolkes innenfor en historisk helhetssammenheng.

En av de mest markante representanter for moderne teologi er Rudolf Bultmann (1884-1976). Han gjennomførte en radikal avmytologisering av Det nye testamente og presenterte det han kalte eksistensiell interpretasjon. Hos Heidegger fant Bultmann en virkelighetstolkning han mente var egnet som referanse når han skulle nytolke kristendom for moderne mennesker.⁴ Bultmanns avmytologisering reduserte innholdet i Det nye testamente. En stor del tekstene ble betegnet som fiksjon som uttrykte menighetens tro. Det historiske stoffet som mest sannsynlig var ekte, tjente til å illustrere eksistensielle poenger. Bibelens kerygma (forkynnelse, budskap) har til hensikt føre mennesker til en avgjørelse, med muligheten til å finne og virkeliggjøre - eller miste - seg selv (Bultmann 1968: 31; 91). Bultmann skiller altså mellom det å undersøke tekstene historisk og det å forstå dem som kerygma. Tekstens mål er å være tiltale.

Bultmanns teologi viser at ikke bare den systematiske formuleringen av teologiske sannheter, men også eksegesi skjer ut fra overordnede og på forhånd fastsatte fornuftsmessige kriterier. Moderne teologi generelt og Bultmanns metode spesielt har blitt kritisert for å være reduksjonistisk.

Troen på muligheten til å rekonstruere en opprinnelig tekst som så skulle danne grunnlag for en nytolkning har vært en viktig forutsetning for den historisk-kritiske metoden. Et viktig bidrag til å problematisere slike forventninger kommer fra Hans-Georg Gadamer (1900 – 2002). Han kritiserer historismen og det metodiske nedslag den fikk i en rekke disipliner, herunder også teologien. Gadamer hevder at det ikke har vært tatt tilstrekkelig hensyn til metodens egen historisitet. Ikke bare saken som undersøkes, men også den som undersøker er underlagt historiske betingelser. Å ignorere dette og tro at en kritisk forsker med sin vitenskapelige metode er hevet over historiske betingelser, kaller Gadamer for naivitet (Gadamer 2004: 299).

Et sentralt begrep er horisont som betegner en måte å orientere seg på, ved at en både forholder seg til det som er nærliggende og ser det i en større sammenheng (ibid.: 302). Den hermeneutiske oppgaven består i å konstruere en historisk horisont, forskjellig fra samtidsens, så en kan forholde seg til det som undersøkes ut fra rette referanser. Fortolkeren må plassere seg i en annen situasjon for å forstå, danne seg et bilde av fortiden ved å ta hensyn til fortidens forutsetninger som er forskjellige fra samtidsens. Samtidens horisont befinner seg i en kontinuerlig formingsprosess fordi vi stadig må prøve det vi vet mot ny erfaring. Forståelse er sammensmelting av disse horisontene. I en tradisjon pågår denne overlappingsprosessen kontinuerlig.

Gadamer sammenligner tekstforståelse med kunstkritikk. Den tidsmessige distansen er en positiv betingelse. Tid er ikke en av grunn det må bygges bro over, men den bærende grunn i det forløp av hendelser som samtiden er rotfestet i. Forståelse er resultat av den anstrengelse det er å arbeide fram en fortidshorisont som så skal konfronteres med samtiden slik at det oppstår et samspill mellom dem. Anvendt på bibeltolkning betyr det at teksten, slik den framkommer som resultat av historisk-kritisk arbeid, først blir relevant når den på en eller annen måte finner samsvar eller resonans i en lesers samtidshorisont.

Oppsummerende kan det sies at Vattimos prosjekt forutsetter og tar utgangspunkt i de to størrelsene som her er utredet. Kirkens tradisjon og selvforståelse reflekterer en foreldet virkelighetsoppfatning. Vattimo avdekker det uholdbare i å konservere denne og legger et grunnlag for nytenkning i samsvar med tiden vi faktisk lever i (se neste hoveddel). Og: Bibeltolkningen som er avgjørende for kirkens normative orientering må frigjøres fra dogmatisk tolkning og erstattes med oppdatert hermeneutikk som muliggjør troverdig fortolkning (Se del 4).

3. Metafysikkens svekkelse

Vattimo har særlig arbeidet med Friedrich Nietzsche (1844-1900) og Martin Heidegger (1889-1976). Fra disse har han hentet materiale til en kulturanalyse der "metafysikkens svekkelse" (*indebolimento*, *Verwindung*) er et sentralt tema. Metafysikk (gresk, *meta ta fysika*: "etter [bak, over] naturen"; læren om tilværelsens grunner og prinsipper) kan føres tilbake til antikkens filosofi. Platon i sin idélære begriper væren som et objektivt fenomen – *idea, eidos*. I Aristoteles' verk *Metafysikk* finnes ut-sagnet om at den vise vet alt ved å kjenne den første årsak og kan dermed være i stand til å kontrollere og avgjøre alle dens virkninger. Vattimo påstår at europeisk historie har vært preget av det han kaller metafysisk tenking, særlig når det gjelder politikk og organisering av samfunnet. Med dette forstår han en voldelig påtvinging av ordninger som er erklært objektive og naturlige og heller ikke diskuteres (Caputo 2007: 93).

Vattimo hevder – og sikkert med rette – at kirken og kristen teologi har spilt en viktig rolle når det gjelder den innflytelse og betydning metafysisk tenkning har hatt. Den store oppslutningen om kirken medførte at den ved romerrikets sammenbrudd overtok den sekulære riksadministrasjonen og kombinerte den med den kirkelige. Dette stilte krav om legitimering av institusjonen og institusjonens ideologi. Kirkens teologiske autoriteter hadde filosofisk skoling som omfattet både Platon og Aristoteles, og teologien ble utarbeidet ved bruk av begreper og forestillinger som forutsatte en metafysisk virkelighetsoppfatning. Dette er årsaken til at kirken siden har tillagt sin organisasjon og sin lære en overnaturlig gyldighet. En slik forklaring virker diletantisk, men fungerer som en (provisorisk) ramme for Vattimos argumentasjon.

Han mener at den metafysiske tenkningen videreført i modernitetsparadigmet, hvor det blant annet kom til uttrykk i sterke politiske maktstrukturer, individuell bevissthet og en vitenskapelig tenkemåte. Med referanse til Heidegger beskriver Vattimo metafysisk virkelighetsoppfatning som forståelse av væren som objektiv og manipulerbar, identisk med objekter og kjensgjerninger. Moderne vitenskap og teknikk kan beskrives som det å beherske årsakssammenhenger, og dermed utøve makt (Vattimo 2002: 90-91). Positivismen som uttrykk for modernitetens tenkning, holder fakta for objektive så sant de er framstilt i naturvitenskapelig terminologi og dokumentert med vitenskapelig metode. Det vesentlige i vitenskapelig virksomhet er observasjoner og eksperimenter. Men dette omfatter også mental aktivitet. Fortolkende slutninger fore-

tas av det menneskelige subjekt. Sannheten er dermed uttrykk for det som mennesker bestemmer, gjennom sin vilje til makt.⁵

Ut fra disse forholdene og tendensene finner Vattimo dekning for å hevde at moderniteten har videreført den metafysiske tenkningen som en arv fra antikken og kristen tenkning fra senantikken og framover. Dette er også bakgrunn for bruken av uttrykket metafysikkens svekkelse for å bestemme en nåtidig og senmoderne forståelseshorisont. Før Heidegger hadde også Nietzsche tatt opp et lignende tema med nihilisme som referanse. For Vattimo er nihilisme bevissthet om at væren og virkelighet er forestillinger skapt av subjektet. Forestillingen om at prinsipper eller innsikter har en metafysisk natur, er ikke lenger troverdig. Det finnes ikke noen transcendent kilde for universelle verdier. Derfor sier han: Det finnes ikke fakta, bare fortolkninger. (Vattimo 1997: 6 o.a.). Når Nietzsche erklærer at Gud er død, betyr det ifølge Vattimo at ideen om Gud ikke kan fungere som kunnskapsteoretisk basis for å avlede noe absolutt tros- eller verdigrunnlag.⁶

Flere forhold kan anføres som eksempler for å bekrefte påstanden om metafysikkens svekkelse i senmoderne tid:

- Politisk makt har ikke lenger noe overnaturlig legitimering. Den antar en mindre sentralisert form og demokratiseres. Samfunnsstrukturen har blitt mer fleksibel og samfunnet er mer heterogent. Likevel fastholder Den katolske kirke et hierarkisk verdensbilde hvor paven som apostelen Peters legitime etterfølger har nøkkelmakten og er den transcendente guddoms øverste representant på jorden.
- Angsten for tilværelsens grenser er redusert eller erstattet av en mer nøktern innstilling. Teknologi og vitenskap gjør livsbetingelsene mer forutsigbare, forståelige og tryggere innen rammer av hva som er å regne som normalt. Kirkens henvisning til det hinsidige betyr mindre enn at den er tar del i menneskers liv her og nå.
- Forestillingen om historiens utvikling fram mot en tilstand hvor menneskene er befridd fra enhver transcendent autoritet er svekket. Avmytologiseringen har vendt seg mot seg selv og idealet om avvikling av mytene er avslørt som en myte. (Vattimo 1999: 18-19; jf. sluttnote 15).

Disse tendensene åpner for en ny tenkningens struktur, som Vattimo kaller svak tenkning (*pensiero debole*). I stedet for å drøfte og gi svar på såkalte grunnleggende spørsmål, noe som bidrar til å fastholde metafysisk tenkning, er det i dag mer påkrevd at tenkningen inntar en tydeligere hermeneutisk orientering. Filosofien opp-

når troverdighet og får tilslutning gjennom en ikke-metafysisk fortolkning av verden, menneskelivet og virkeligheten.

Vattimo ser etiske motiver for å godta at modernitetens har nådd et slutt punkt og må erstattes med en virkelighetsforståelse som på bedre måter tar hensyn til menneskelig frihet og menneskeverd. Å ha tiltro til en objektiv verdensorden som kan rettferdiggjøre troskap overfor en sannhet over og hinsides menneskelige relasjoner er uforsvarlig. Sannhet er noe annet enn årsakssammenhenger, proporsjoner eller samsvar. (Vattimo 2005: 51).

I kristendommen finner Vattimo finner motkraften mot metafysikkens og modernitetens trussel. Det vil si en kristendom som fokuserer på det indre i mennesket og på menneskelige relasjoner, først og fremst sentrert om nestekjærligheten. Nestekjærlighet er en avgjørende sannhetsfaktor, selve grunnlaget for kristendommens styrke. (Vattimo 2002: 111).⁷

Men en senmoderne virkelighetsforståelse går dårlig sammen med den metafysiske dimensjonen som til alle tider har inngått i kristendommen. Å betinge tilgangen til kristendommen av et krav om å forplikte seg på en metafysisk oppfatning av Guds transcendent, har blitt et krav om å ofre fornuften.⁸ Kristendommen kan heller ikke binde seg til Opplysningstidens kriterier når den skal forholde seg til sin egen sannhet. At sannheten er en idé som defineres en gang for alle, med fornuften som kriterium, er en oppfatning som har kommet til i Opplysningstiden, med andre ord en tilfeldig forståelseshorisont.

Også såkalt ontoteologi er umulig.⁹ Allerede kirkefedrene insisterte på at Gud totalt unndrar seg all menneskelig erkjennelsesevne og kun lar seg begripe i bilder og symboler. I den betydning er all teologi svak teologi og teologiens oppgave er fortolkning. Kirkens byrdefulle, historiske ansvar er mindre enn antatt.¹⁰ Den trenger ikke å vedlikeholde en organisasjon av metafysiske dimensjoner og den kan spare på kreftene når det gjelder å håndheve overleverte læresetninger som i sin tid ble definert én gang for alle.

4. Essensen og resten

Vattimo hevder at Bibelen i mytens språk beskriver som et hovedtema en hendelse som kan karakteriseres som svekkelse: Den transcendent Gud ga avkall

på å være hevet over mennesker og tar del i det menneskelige fellesskap. Dette er kristendommens vesen. Kristendommens kjerne ligger i begrepet kenosis, Fil 2,7: "Han gav avkall på [ekenosen] sitt eget, tok på seg en tjeners skikkelse og ble mennesker lik."¹¹ Teksten (Fil 2,5-9) beskriver Jesu inkarnasjon, død og oppstandelse og utlegges som kenotisk frelse: Kenosis er selve innholdet, ikke middelet. Gud ofrer seg, og er ikke mottaker av offeret.¹² Gud framstår som ikke-voldelig og ikke-absolutt. Kenosis som kontinuitet mellom Gud og verden gir mulighet til å se en forbindelse mellom frelse som hendelse og fortolkning, noe som åpner for nytolkning. Kenosis åpner for en forbindelse mellom Bibelens frelseshistorie og menneskehetens erfarte historie, værenshistorien. Her overfører Vattimo Heideggers begrep om Væren (das Sein) som "Seinsgeschehen" eller "Seinsereignis" til inkarnasjonsteologien. Inkarnasjonen er det moment da Das Sein i betydning Gud eller den transcendent Væren blir Seinsgeschehen. Gud finner sted i verden. Vattimo omtaler kenosis og inkarnasjonen som sekulariseringshendelser (Vattimo, 2002: 67). Det innebærer at Gud gir avkall på "alle disse transcendent, uforståelige, mystiske og, tror jeg, til og med bisarre karakteristika" (Vattimo 1999: 54). Denne sekulariseringen forbereder en ny tilegnelse av kristendommen. Vattimo går så langt som å hevde at kristendommen kan unnvære troen på Gud som skaper. Han viser til Dietrich Bonhoeffer: en Gud som eksisterer, eksisterer ikke.¹³ Med andre ord kan Vattimos og Bonhoeffers paradoksale gudserkjennelse ses som en oppdatering, en aggiornamento, av kirkefedrenes. Vattimos kenosis-tolkning gir dessuten grunnlag for kritikk av Vatikanets oppfatning av seg selv som en avbildning av en himmelsk orden, noe som hører hjemme i et forlatt verdensbilde.

En viktig teologisk begrunnelse for en kontinuerlig nytolkning av evangeliet finner Vattimo i beretningene om hvordan Jesus selv nytolket den jødiske kanon: "Dere har hørt at det er sagt [...] men jeg sier dere [...]" (Matt 5,44 o.a.) Dette viser en sammenheng mellom den grunnleggende historien om Jesus og historien som går foran og følger etter, og dette er fortolkningens historie. Oppmerksomheten kan dreies fra kristendommens engangshendelse til historien som en prosess som hendelsene inngår i. Denne oppfatningen kan underbygges med Bibelens fortelling som nettopp handler om videreføring av den kristne tradisjon og muligheten for å oppdatere en normativ tradisjon: "Men når han kommer, sannhetens Ånd, skal han veilede dere til den fulle sannhet. For han skal ikke tale ut fra seg selv, men si det han hører, og

kunngjøre dere det som skal komme" (Joh 16,13). Dette kan forstås slik at Jesus ikke betraktet sitt eget budskap som siste og endelige formulering av sannheten. Sendelsen av Den Hellige Ånd er uttrykk for at de troende har myndighet og frihet til å tolke budskapet på nytt, i samsvar med historien som blir til. Bibelens åpenbaring må leses som "en historie som vil fortsette, en historie vi er innblandet i, ikke som en doktrinal kjerne som er gitt én gang for alle". (Vattimo 1999: 46 - 47). Frelshistorien er tolkningshistorie.¹⁴ Så kan kristendommens store fortellinger eller myter, kan leses som historiske vitnesbyrd om tro og etikk (Vattimo 1999: 59). Det mytologiske språket er uerstattelig som medium for å uttrykke og kommunisere om tro.¹⁵

Fortolkningen av Bibelen vil alltid ha en norm og sekulariseringen en grense i (troen på) Guds kjærlighet til sine skapninger og nestekjærligheten. Bibelens beretning om Jesu vektlegging av det dobbelte kjærlighetsbudet er veiledende: "Du skal elske Herren din Gud av hele ditt hjerte og av hele din sjel og av all din kraft og av all din forstand, og din neste som deg selv" (Luk 10,27). Nestekjærlighet er ifølge Vattimo et kritisk prinsipp som er tilstrekkelig tydelig til å orientere seg. Han viser til Augustins sammenfatning av kristen tro og praksis: Dilige, et quod vis fac (Elsk, og gjør hva du vil; Vattimo, 1999: 45-46).

Dermed har Vattimos en enkel formel for oppdatert kristendomstolkning: "essensen av åpenbaringen [er] redusert til nestekjærlighet og resten overlatt til de forskjellige historiske erfaringers ikke-avslutthet" (1999 s. 83). Den kristne frelsen er å forstå som et forhold som på en stadig mer fullkommen måte virkeliggjør kenosis.¹⁶ Svak teologi legger vekt på svake menneskelige dyder som tilgivelse, vennskap og åpenhet. Utmalingen av en sekularisert kristendom, der den metafysiske Gud ikke lenger er (noen trussel), og mennesket er frigjort og stadig utfordret til å realisere nestekjærlighet, forklarer Vattimo som tolkning av Åndens tidsalder.¹⁷

5. Avsluttende merknader

Vattimos prosjekt kan leses som et filosofisk bidrag til å gjenoppta Det andre vatikankonsils arbeid med oppdatering av den katolske kirke. Med teorien om metafysikkens svekkelse legges det til rette for at Den katolske kirke kan ta et oppgjør med et forlatt verdensbilde og utvikle en ny selvforståelse, uten å betrakte seg selv som del av en himmelsk orden og med større åpenhet mot de utfordringer som er

forsømt i den virkelige verden. Kenosistolkingen ivaretar inkarnasjonen (det moment da Das Sein blir Seinsgeschehnis) som et sentralt tema i kristen tro og åpner samtidig for en sekularisert kristendomsforståelse. Nyformuleringene er uttrykk for en konsekvent kristendomstolkning for en verden uten transcendens. Gud er "innerweltlich".

Vattimo anvender historisk-kritisk metode og gjennomfører en radikal avmytologisering. En sammenligning med Rudolf Bultmanns framstilling viser at mens han uten avgjørende innvendinger antok modernitetens rasjonelle virkelighetsforståelse som referanse for sitt teologiske byggverk, påviser Vattimo svakhetene i denne forklaringen. Vattimo støtter seg på Gadammers hermeneutiske teori, men tilpasser den til sine egne formål. Som Gadamer forklarer han sannhet som fellesskapets kontinuerlige meningskonstruksjon som faller sammen i en horisontsammensmelting uten uovervinnelig objektiv grense. Også Vattimo tolker tekstene i sammenheng med sin virkningshistorie. Men han distanserer seg fra Gadammers tradisjonsforståelse, som han mener inneholder metafysisk terminologi og plasserer ham på en høyrefløy i forhold til sin egen posisjon, omtalt som nihilistisk videreføring av Heideggers hermeneutikk. Fortolkning skal bidra til svekkelse av metafysiske strukturer (Zabala 2007: 17).

Med utgangspunkt i en filosofisk problemstilling har Vattimos bidrag sine begrensninger teologisk vurdert. En stor del av fagteologiens område faller utenfor Vattimos synsfelt: hele den religionssosiologiske virkeligheten, der fundamentalisme og mytisk kristendomsforståelse har betydelig vitalitet og innflytelse og postmoderne mentalitet kombineres med religionens førmoderne forestillinger på ulogisk måte (Frankenberry 2007: 288). Den radikale formen som han gjennomfører når han gjør kristendommens sak rasjonell og immanent, er fjern fra folkelig kristendom og vanskelig å formidle. For øvrig er det påfallende at Vattimo ikke en gang nevner et betydelig teologisk prosjekt av ny dato, nemlig frigjøringsteologien, som må kunne sies å ha et anliggende som er beslektet med hans eget, der samfunnsanalyse spiller en betydelig rolle som referanse for teologisk refleksjon.¹⁸ Og når han tar opp kenosisbegrepet, synes han ikke en gang å være klar over at nettopp det har en forhistorie i kirkelig lærestrid der metafysisk virkelighetsforståelse var et hovedelement.¹⁹

Tross slike innvendinger og avgrenset problemstilling, har Vattimo tatt opp påtrengende og sammensatte problemer som teologien må arbeide videre med. I tiden som følger vil det vise seg hva som kan bli tatt med i teologiens byggverk.

Litteratur

- Sitater på norsk av tekster fra engelsk og dansk litteratur er egne oversettelser. Bibeltekster og forkortelser for titler og henvisninger er hentet fra: *Bibelen*. Det norske bibelselskaps forlag (1978).
- Bultmann, Rudolf (1968): *Mytologi og bibelforståelse*. Gyldendal Norsk Forlag, Oslo.
- Caputo, John D., Gianni Vattimo (2007): *After the Death of God*. Columbia University Press, New York.
- Frankenberry, Nancy (2007): Weakening Religious Belief: Vattimo, Rorty and the Holism of the Mental, i: Zabala, Santiago (ed.): *Weakening Philosophy: Essays in Honour of Gianni Vattimo*. McGill-Queen's University Press.
- Gadamer, Hans-Georg (2004): *Truth and Method*. Continuum, London - New York.
- Grønkjær, Niels: Etterord, i Vattimo, Gianni (1999): *Jeg tror at jeg tror*. Forlaget ANIS.
- Hägglund, Bengt (1966): *Teologins historia: en dogmhistorisk översikt*. Liber, Malmö.
- Henriksen, Jan-Olav (1994): *Tegn, tekst, tolk. Teologisk hermeneutikk i fortid og nåtid*. Universitetsforlaget.
- Henriksen, Jan-Olav (2007): *Teologi i dag. Samvittighet og selvkritikk*. Fagbokforlaget.
- Robbins, Jeffrey W (2007): Introduction. After the Death of God, i: Caputo, John D., Gianni Vattimo (2007): *After the Death of God*. Columbia University Press, New York.
- Rorty, Richard (2007): Heideggerianism and Leftist Politics, i: Zabala, Santiago (ed.): *Weakening Philosophy: Essays in Honour of Gianni Vattimo*. McGill-Queen's University Press.
- Rorty, Richard, Gianni Vattimo and Santiago Zabala (2005): Dialogue: What Is Religion's Future After Metaphysics? i: Zabala, Santiago (ed.), Richard Rorty, Gianni Vattimo: *The future of religion*. Columbia University Press, New York.
- Savater, Fernando (2007): Christianity as Religion and the Irreligion of the Future, i: Zabala, Santiago (ed.): *Weakening Philosophy: Essays in Honour of Gianni Vattimo*. McGill-Queen's University Press.
- Vattimo, Gianni (1992): *The Transparent Society*. John Hopkins University Press.
- Vattimo, Gianni (1997): *Beyond Interpretation*. Stanford University Press.
- Vattimo, Gianni (1998): History of Salvation, History of Interpretation, i Grønkjær, Niels (ed.): *The return of God : theological perspectives in contemporary philosophy* Odense : Odense University Press.
- Vattimo, Gianni (1998B): The Trace of the Trace, i Derrida, Jacques (ed.): *Religion. Cultural Memory in the Present*. Stanford University Press.
- Vattimo, Gianni (1999): *Jeg tror at jeg tror*. Forlaget ANIS.
- Vattimo, Gianni (2002): *After Christianity*. Columbia University Press.
- Vattimo, Gianni (2004): *Nihilism and Emancipation*, New York: Columbia University Press.
- Vattimo, Gianni (2005): The Age of Interpretation, i: Zabala, Santiago (ed.), Richard Rorty, Gianni Vattimo: *The future of religion*. Columbia University Press, New York.
- Westphal, Merold (2001): *Overcoming onto-theology: toward a postmodern Christian Faith*. Fordham University Press, New York.
- Zabala, Santiago (ed. 2005), Richard Rorty, Gianni Vattimo (2005): *The future of religion*. Columbia University Press, New York.
- Zabala, Santiago (ed. 2007): *Weakening Philosophy: Essays in Honour of Gianni Vattimo*. McGill-Queen's University Press.

Noter

¹ Begrepet *horisont* er brukt for å karakterisere måten som tanken er bundet til sin begrensede bestemmelse (situasjonen) og måten som ens synsvidde er gradvis utvidet. Hermeneutikkens oppgave er å tilegne seg den rette horisont for undersøkelse, så det vi forsøker å forstå kan bli sett i sine sanne dimensjoner. Forståelsesprosessen forklares av Gadamer som *horisontsammensmelting*. Den historisk konstruerte horisont overvinnes og overtas av ens egen samtidshorisont (Gadamer 2004: 301; 306). Se neste del av oppgaven.

² Opplysninger om titler og årstall i det følgende kan bekreftes ved å gå til kildene eller i oppslagsverk, f.eks Store norske leksikon, nettutgaven: *Den katolske kirke*.

³ Denne delen av oppgaven bygger i hovedsak på Henriksen 1994; 2007; Hågglund: 1966 (jf. litteraturliste.) Henriksen (1994:17) bruker begrepene metodehermeneutikk (for eksempel om historisk-kritisk metode), og forståelseshermeneutikk (som Gadamers hermeneutikk er eksempel på).

⁴ "Når man leilighetsvis har kommet med innvendinger mot at jeg interpreterer Det nye testamente med kategorier fra Heideggers eksistensfilosofi, er jeg redd man lukker øynene for det faktiske problem i denne forbindelse. Etter min mening skulle man heller forskrekkes over at filosofien på egen hånd kan innse det som Det nye testamente sier" (Bultmann 1968: 44).

⁵ Uttrykket er hentet fra Nietzsche; jf. Vattimo 1999: 20-21.

⁶ Det er viktig å forstå Nietzsches utsagn med referanse til den gudsforestilling som var gjeldende i hans egen samtid.

⁷ Begrepet "sannhetsfaktor" er brukt i en omfattende utredning der Vattimo tar utgangspunkt i utsagn fra Aristoteles (*Amicus Plato sed magis amica veritas*) og Jesus (*ego sum via, veritas et vita* - Joh 14,6) som formuleringer av antagonistiske prinsipper i kulturhistorien (2002: 104 - 112). Han kaller det "en strid mellom to historiske muligheter, eller kanskje to versjoner av 'vennskap'". Aristoteles' utsagn representerer "visuell objektivisme", metafysikkens tradisjon, som finnes igjen i moderniteten der sannheten har en absolutt verdi, hevet over relasjoner. Jesu utsagn knytter sannhet til indre erfaring, subjektet, som grunnlag for kunnskap, personlig relasjon, frigjøring (Joh 8,32). Vattimo taler om "kristendommens antimetafysiske revolusjon." (ibid. 111). Det historiske, i betydning virkningshistorie, er konstituerende for sannhet og eksistens.

⁸ "Om jeg stanset ved hvert utsagn i trosbekjennelsen, er det ikke en eneste artikkel jeg kunne tro i bokstavelig betydning. For eksempel at Jesus sitter ved Faderens høyre hånd. Hvorfor den høyre? Hvorfor Faderen og ikke Moderen? Det er så mange bokstavelige uttrykk som passerer forbi. Men på den annen side, tror jeg fortsatt at kristendommens kraft og sannhet er en hendelse med Guds inngrep i historien. Dette trenger ikke å bli bundet til Jesu historiske eksistens" (Caputo 2007: 99). Et utsagn som dette gir grunn til å mene at Vattimo mangler innsikt i at kristendommen faktisk har overtatt forestillinger fra Det gamle testamente og jødedommen.

⁹ Jf. Westphal 2001: 290 ff.

¹⁰ Jf. artikkel i Vårt Land 30.03.09: "Begjær er bra" (referat fra seminar: *Begjær og teologi*), der Wendy Farley viste til kirkens opptatthet av moral og hevdet at evangeliet ble ødelagt da statsmaktens og religionen gikk sammen om å verne moralen. På lignende måte hevder Vattimo at kirkens opptatthet av moralspørsmål fører oppmerksomheten bort viktigere anliggender.

¹¹ Kenosis-begrepet kan forklares på to alternative måter: Det vises til greske, gnostiske myter om urmennesket som skal forløse menneskeheten. Det gir et tilbakesku-

ende perspektiv og betyr at Kristus frasa seg sin guddommelige, preeksistente væremåte og antok jordisk-menneskelige. Den andre forklaringen refererer til Jes 53,12 og den gåtefulle Herrens tjener og tolkes – i et fremadrettet perspektiv – om Jesu offer og død på korset (Se også sluttnote 20). Vattimo fastholder for øvrig kirkens lære om inkarnasjonen, til forskjell fra Immanuel Levinas og Jacques Derrida (jf. 1999: 29; 1998B: 86-92).

¹² Vattimo viser til René Girards tese at det naturlig hellige er voldelig og at offer er å gjøre syndebukken til offer og slippe løs alle blodige uttrykk for den mimetiske krise. Vattimo hevder at siden Jesus valgte frivillig å la seg ofre, bryter hendelsen med en voldelig offerinstitusjons anordninger. Ofringen skal ikke tolkes som en handling for å tilfredsstillende en voldelig Gud (Vattimo 2002: 120). Tvert imot viser dette at kristendommens avsakraliserer volden og fratrar den dens legitimitet (Grønkvær 2001: 100).

¹³ Fra et intervju ved Alf Kjetil Walgermo i forbindelse med Gianni Vattimos besøk i Oslo, *Vårt Land* 29.10.07.

¹⁴ Frelsheshistorie er et dogmatisk begrep som refererer til et forløp av (tolkede historiske) hendelser som angir en målsetting for menneskeheten og det skapte, i samsvar med guddommelig åpenbaring: (Utvelgelsen av Israelsfolket, Jesus og hans livsverk, kristenhetens historie fram mot endetiden o.a.). Fortolkningshistorie er et vitenskapelig begrep som i denne sammenheng refererer til hvordan Bibelen og kristendommens budskap faktisk har blitt tolket opp gjennom historien. Begrunnelse for å lese fortolkningshistorien som frelseshistorie finner Vattimo i Jesu kritiske tolkning av frelseshistorien.

¹⁵ Til forståelse av mytebegrepet, se Vattimo 1992: 28-42. Det finnes erfaringsområder som ikke er egnet for vitenskapelig metode, men krever en annen framstilling som kan beskrives som mytisk (s. 37). "En sekularisert kultur er ikke ganske enkelt en som har lagt de religiøse elementene i sin tradisjon bak seg, men en som fortsetter å leve dem ut som spor, som skjulte og fordreide modeller som ikke desto mindre er dypt til stede" (s. 40). Myter er altså fortsatt i bruk og brukbare. Avmytologisering er verken endelig eller absolutt.

¹⁶ Med dette omtolker Vattimo forståelsen av kristen fullkommengjørelse, som tradisjonelt har vært oppfattet som en likedannelse med Kristus og tilnærming til hans transcendent virkelighet, slik det blant annet er uttrykt i munkefromhet.

¹⁷ Vattimo viser til Joachim di Fiore (1135-1202) som formulerte lære om kirkens tid som "Åndens tidsalder", etter "Faderens tid" (Det gamle testamentes epoke) og "Sønnens" tidsalder (Jesu jordeliv: Det nye testamente).

¹⁸ Leonardo Boff, sentral talsmann for frigjøringsteologien hevder sin bok *Igreja, charisma e poder* (Kirken, nådegaver og makt; Vozes, Petropolis 1982) at Vatikanets sentraliserte maktapparat passiviserer lokalmenigheten og motarbeider anstrengelser for å realisere et legitimt kristent håp om et mer rettferdig samfunn.

¹⁹ Tesen hos de såkalte kappadokiske teologene på 300-tallet var: *Finitum non capax infinitum* (Det endelige, dvs. menneskelige kan ikke romme det uendelige, dvs. det guddommelige). Den samlede kirken svarte gjennom utforming av læren om Kristi to naturer.